

УДК 811.161.2'25:81'373.43:355
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.3.1/47>

Чепелюк Н. І.

Національний університет «Одеська політехніка»

Рогальська-Якубова І. І.

Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку

Назаров А. М.

Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДУ Й ЛОКАЛІЗАЦІЇ ВЛАСНИХ НАЗВ

*У часи глобалізації й необхідності контактування з представниками інших народів з новою силою постало питання перекладу. І хоча поширені, відомі більшості людей іноземні власні назви вже давно мають узусальні варіанти в словниках різних мов світу, наразі актуалізувалася проблема перекладу й адаптації онімів з творів фантастичного жанру, автори яких вигадують назви локусів, імена казкових істот тощо. Професійні перекладачі книг і відеоконтенту, а також аматори дискутують з приводу перекладу й адаптації фантастичних власних назв. Прихильники точного перекладу надають перевагу транскрибуванню онімів, прагнуть, щоб слово звучало якомога ближче до вимови в мові оригіналу. І тут іноді виникають протиріччя з правилами українського правопису, згідно з якими літеру «h» латинського алфавіту слід передавати як «г», а літеру «g» – як «ґ», що не завжди відповідає іноземній вимові, наприклад, *Hobit*, *Hogwarts*. Прихильники адаптаційного шляху надають перевагу добору еквівалента в мові перекладу, значення цього еквівалента повинно відповідати значенню оніма в мові оригіналу або викликати в реципієнта перекладу такі самі емоції, які викликає онім у слухача в мові оригіналу. Подібний підхід вимагає від перекладачів глибоких знань ономастології, етимології, стилістики, культури обох мов, є досить складним і, крім того, часто призводить до втрати національного колориту мови-донора, може містити недоречні жарти, неологізми-одноденки тощо, а це провокує численні дискусії. Ще одним невирішеним аспектом є дилема, чи необхідно дотримуватися побажань автора, які він висловив щодо перекладу, чи важливіше просто зробити текст зрозумілим, а власні назви простими для сприйняття на слух. Проте усі дискусії навколо перекладу є позитивним явищем для вдосконалення правил, розвитку мови, свідчать про небайдужість і любов до неї.*

Ключові слова: топоніми, антропоніми, твори фантастичного жанру, транскрипція, транслітерація, адаптація.

Постановка проблеми. Питання точності й адекватності перекладу існує з давніх-давен, коли почали взаємодіяти між собою різномовні племена й народи. Протягом століть розроблялися правила й рекомендації для перекладачів, однак проблемні аспекти перекладу з'являються й досі, особливо вони стосуються назв реалій, безеквівалентної лексики, в тому числі й власних назв. Актуальність статті зумовлена відсутністю чітких правил перекладу топонімів й антропонімів, що зустрічаються у фантастичних творах і є продуктом авторської вигадки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Видатні науковці-перекладознавці, такі як М.С. Зарицький, В.І. Карабан, І.В. Корунець про-

тягом останніх 50 років виділили досить чіткі норми перекладу іншомовних власних назв. Усі вчені до основних методів відносять транслітерування й транскрибування, а також їхнє поєднання, за якого частина лексеми передається відповідно до звучання в мові оригіналу, а частина – відповідно до написання [6, с. 436; 5, с. 70; 2, с. 92].

Дискусії виникають через те, що раніше, за радянських часів, перевагу надавали транслітерації, а зараз – транскрибуванню. Відомі здавна топоніми й антропоніми закріпилися в словниках і картинах світу людей так, як вони були написані в мові-донорі, наприклад, *Лейтциг*, *Лейбніц*, а зараз ці слова повинні мати форму *Ляйтциг*, *Ляйбніц*, оскільки німецький дифтонг [ai]

пишеться як *ei*. Постає питання про доцільність змін узусу.

Хвилю дискусій викликали нові норми правопису, прийняті 2019 року [8], згідно з якими в словах грецького походження рекомендується замінити літеру *φ* на *т*, а також відповідні звуки у вимові. Так, *Афіни* мають передаватися як *Атени*, *Карфаген* як *Картаген*, виникає проблема втрати ідентифікації слів. За новим правописом, літеру *g* латинського алфавіту слід передавати як *г*, а літеру *h* як *г*, тобто потрібно писати *Гете*, *Вергілій*, *Гегель* (оскільки німецькою *Hegel*).

Окрім методів формального запису іншомовних онімів, вчені пропонують також калькування внутрішньої форми й морфологічної будови [5, с. 70; 2, с. 92], описове тлумачення [5, с. 70; 9], метод підбору функціонального аналога, метод підбору семантичного неологізму [9]. Калькування – це спосіб перекладу лексичної одиниці оригіналу шляхом заміни її складових частин (морфем або слів) їх лексичними відповідниками в мові перекладу, наприклад, *King Richard the Lionheart* – *король Річард Левине Серце*, *Ivory Coast* – *Берег Слонової Кості* [7].

Описове тлумачення як основний спосіб перекладу антропонімів застосовується рідко у зв'язку зі значним розміром визначення, може бути лише в позатекстових поясненнях. У випадку перекладу художніх творів цікавим методом є підбір функціонального аналога, за якого мовна одиниця оригіналу передається такою лексичною одиницею мови перекладу, яка викликає в читача/ глядача перекладу схожі емоції, як і в читача оригіналу [9]. Найчастіше метод використовується під час локалізації в разі бажання зберегти комічний, іронічний ефект, наприклад, у мультфільмі «Тачки» антропонім *Snot Rod* перекладено як *Шмаркач*, *Warily* з твору М. Твена – *Ваш де Хау*. Перекладачі рідко вдаються до творення й використання семантичних неологізмів у ролі антропонімів, цей метод викликає найбільше дискусій і критики.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз сучасних методів перекладу власних назв художніх творів фантастичного жанру, проблеми розвитку перекладу національної лексики й української локалізації, інших актуальних реалій у текстовому форматі, перекладу національної лексики, використання неологізмів під час перекладу й інтерпретації.

Для досягнення поставленої мети були застосовані такі методи дослідження: аналіз прийомів перекладу; порівняльно-зіставний метод; описовий метод; метод спостереження за мовними фак-

тами; метод порівняльного аналізу лінгвістичного матеріалу для виявлення особливостей перекладу; лінгвокультурологічний підхід для аналізу відповідності культурних конотацій під час перекладу й локалізації.

Виклад основного матеріалу. За більш ніж тридцять років незалежності України й активної роботи над перекладами українською мовою, підвищення кваліфікації перекладачів і якості самого перекладу, вдалося виокремити принаймні два основних шляхи, до яких зводиться сукупність перекладацьких методів, якими може прямувати перекладач текстових продуктів. Вибір того чи іншого способу або ж шляху, на нашу думку, і може ставати причиною внутрішнього дискурсу в перекладацькій спільноті, який, з появою доступу до мережі Інтернет майже в кожній оселі країни, перейшов з професійного, науково-дослідницького в стадію народного, аматорського.

Про які ж два шляхи, що є в наявності в перекладачів, йдеться? Як завжди, це вибір: вибір найбільш вдалого, точного еквівалента перекладу. Першим є точний (здійснений шляхом транскрибування чи транслітерування), найбільш наближений за значенням до оригіналу переклад, який максимально відповідає нормам мови, жанру твору тощо, тому обирається як пріоритет. До такого варіанту часто тяжіють ті, хто під час ознайомлення з твором або ж текстовим продуктом намагається дізнатися якомога більше про оригінальне бачення автора твору, що підлягає перекладу.

Другий шлях – мовна адаптація, що передбачає застосування альтернативних мовних конструкцій включно зі зміною власних назв, вигаданих термінів тощо за допомогою наближення останніх до власної культури й мови (це калькування, описовий переклад, підбір функціонального аналога, створення неологізмів). Захисниками цього варіанту є чимало професійних перекладачів, а також аматорів, які вважають належним і потрібним здійснення повної адаптації, разом з перекладом прихованих конструкцій і сенсів, з максимальним переносом і зануренням у національні реалії країни, місцевості, мовою якої здійснюється переклад, або ж і орієнтуються на власне світобачення, внутрішні відчуття, інтуїцію тощо. Звідси маємо так званий переклад «на свій манер», де автор перекладу відшукує у своєму досвіді й/або створює власні оригінальні авторські еквіваленти й аналогії.

Перший шлях можна називати ономастичним, проте наразі класична ономастика приділяє мало

уваги й часу створенню локалізацій, адаптацій і перекладів. Крім ономастичних, існують інші загальноприйняті традиційні рекомендації трактування, якими можуть послуговуватися перекладачі або локалізатори. Проте подекуди правила правопису йдуть врозріз з ономастичними транскрипціями, приклади яких буде наведено нижче.

Важливо також підкреслити той факт, що, на нашу думку, переклад й адаптація оригінального матеріалу фактично вимагає максимального наближення до першоджерела насамперед тому, що на обкладинці чи форзаці книжки вказано прізвище оригінального автора, а не перекладача. Тому нам здається не до кінця правильним використання вільних адаптацій творів з повною заміною оригінальних виразів, наприклад, на неологізми. Така практика особливо притаманна локалізаційним студіям і перекладачам, що займаються адаптацією відеопроductів державною мовою. Широке використання новотворів, вигаданої термінології, жартів тощо є недоречним і призводить до багатьох дискурсів і контраверсій, які, завдяки мережі Інтернет, стали доступними авторам оригінальних творів, текстів, що перекладаються й (або) локалізуються, а це може викликати ще більше суперечок.

Такі собі «маневри» перекладацьких команд є фактичним пострілом у коліно не тільки для них самих, а ще й для репутації українського перекладу й студій у цілому. Ба більше: іноді ці ситуації переростають ледь не в суцільні політичні скандали, залишаючи межі перекладацької компетенції, що призводить до збитків, додаткової роботи й ще більших скандалів, особливо в часи повномасштабної війни з РФ [1].

Через такі випадки найкращим і, відверто кажучи, найпростішим шляхом є прямий переклад медіапродуктів, де тексти зазвичай передаються стисло; замість того, аби на швидку руку вигадувати якісь вирази, жарти чи навіть терміни, пропонується перекладати їх де-факто з застосуванням транслітерації. Звісно, за наявності часу, бюджету й достатньо компетентної перекладацької команди можливе звернення й до другого шляху.

Далі вдамося до аналізу прикладів, задля того щоб показати, чому використання саме першого шляху, наближеного до так званого прямого перекладу, видається більш вдалим у сучасних реаліях.

Важливою складовою локалізаційного сектора є переклад художніх текстів, з яким через контраверсійні рішення, розглянуті нижче, теж виникла низка проблем. Українська локалізація книжок

пройшла тернистий шлях. Звісно ж, головною темою для численних дискурсів у громадському просторі стала локалізація, а, зважаючи на прийняті рішення й характер явища, швидше адаптація власних назв й імен з книг, як правило, фантазійного жанру й найчастіше англomовних. Українська мова, якщо зважати на її специфіку, має одразу три доволі схожих, а для не носіїв мови навіть однакових за звучанням звуки: [г], [ґ] і [х].

Так вийшло, що українські локалізатори, які мають за обов'язок аргументовано, на професійному рівні приймати рішення такого характеру, що призвели б до певної узгодженості й чіткості правил у перекладацькій сфері, досі не прийшли до чіткого консенсусу. У підсумку, на українському ринку локалізації «посіяне зерно хаосу». Дискусії зчиняються саме через правильне-неправильне написання англійської літери «h» й вимову звука [h], що, у свою чергу, залежно від мовних переконань і слухових здібностей людини, може звучати, а отже, сприйматися одночасно як усі три вищезгадані звуки української мови з відповідними літерами алфавіту.

Першоджерелом такого локалізаційного дискурсу прийнято вважати випуск українського перекладу книг Дж. Толкієна «The Lord of the Rings» і «Hobit», назви яких в українській адаптації звучать як «Володар перстнів» і «Гобіт». І якщо до адаптації назви першої жодних питань не виникає, то стосовно локалізації літературного художнього твору «Гобіт» виникли жваві суперечки. Офіційний переклад зазнав двох ітерацій, перша ще в 1985 році була створена Олександром Мокровольським, де слово *Hobit* було перекладено як *Гобіт*. Така сама варіація перекладу була й у наступному офіційному варіанті української адаптації від перекладачки Олени О'лір. Для перевірки того, як має насправді звучати оригінальна назва цієї казкової істоти варто було б звернутись до кінематографу. Якщо в слові *Hobit* в однойменних фільмах англійською мовою, яка і є мовою написання оригіналу, легко почути чіткий звук [x], це ставить під сумнів необхідність заміни літери «Н» на «Г» у написанні й у вимові.

За наступним прикладом з використанням цих літер звернемось до не менш популярної серії фантазійних пригод під назвою «Гаррі Поттер», а саме, до україномовної адаптації серії книг про чарівника Гаррі, видавництва «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА». Отже, маємо назву вигаданого чарівного замку *Hogwarts*, адаптовану як *Горвогмс*, а ім'я персонажа *Hagrid* транслітеровано як *Герпід*. Звісно, можливо віднести таку незвичну локаліза-

цію до значних відмінностей британської вимови від української. Проте, на нашу думку, з заміною літер втрачено автентичний характер вимови імен і локацій. Крім того, використання в цих власних назвах саме незвичних, навіть для носіїв англійської мови, комбінацій літер і звуків допомагає кращому сприйняттю світу Дж. Роулінг як чарівного. У такому випадку виникає закономірне питання: а чи повинні українські локалізатори й перекладачі інтерпретувати автентичні тексти, керуючись тільки державним правописом і нормами літературної української мови, чи варто вдаватися до значно вільнішої щодо норм адаптації? Отже, постає ще одне дискусійне питання.

Для того, аби спробувати відповісти на це й деякі інші питання, повернемося до творчості Толкієна та його всесвіту. І знову ж таки звернемося одразу до двох адаптацій. Зазначимо, що Дж. Толкієну ще за життя випала нагода власноруч впливати на переклад й адаптацію своїх книг. Вочевидь, ніхто в тогочасному СРСР, відомому використанням «залізної завіси» як засобу ізоляції й контролю населення, не мав доступу ані до консультацій з автором, ані до його висловлювань на тему перекладу. Проте пізнішому варіанту перекладу праць письменника, що датується 2007 роком, варто було б звернути увагу на відоме небажання Дж. Толкієна до зміни його власної термінології у творах, адже він зазначав, що вкладав у створені ним назви британський колорит і дух, і він хотів би, аби його твори передавали саме це, незалежно від мови перекладу. Проте в обох українських перекладах прізвище головних героїв Більбо й Фродо Бегінсів переклали, відповідно, «Злоткінс» – версія 1985 року, й «Торбин» – адаптація 2007 року. В оригіналі маємо «Baggins».

Теоретично, на перший погляд, переклад «Baggins» як «Торбин» можливо було б вважати вдалим. Дійсно, має місце й влучна гра слів «торба – bag»; та й суфікс «-ин» є досить поширеним серед українського народу. Щоправда тепер у творі не залишилось ані згадки про британський колорит і походження прізвищ, що суперечить стилю й бажанням автора оригіналу. А чи є бажання автора визначальним, коли йдеться про переклад творів? Крім того, ця локалізація втрачає свій сенс, якщо заглиблюватися в тему етимології слова. Дійсно, корінь вигаданого прізвища «Baggins» – bag, а відкривши будь-який англо-український словник, ми побачимо, що слово *bag* можна перекласти як «сумка, торба». Якщо ж заглибитись в історію англійської мови, дізнаємося, що «Baggins» є не тільки вигаданим

прізвищем для двох споріднених героїв – напів-росликів, а ще й словом, що в англійській культурі буде означати щось на кшталт «післяобіднього чаювання». Слід зазначити, що у фантазійних творах Дж. Толкієна можна нарахувати не один десяток таких слів і фраз з прихованими значеннями, оригінальними англійськими жартами, іншими фольклорними мовними елементами. Отож, якщо розглядати переклад не тільки з точки зору ономастики, а ще й з точки зору смислової, найкращим варіантом буде якомога точніша передача власних назв, що у свою чергу є джерелом подальших дискурсів.

Перекладач повинен самостійно приймати рішення, дотриматися заповіту автора, зберегти іноземний національний колорит чи зробити внутрішній зміст антропоніма зрозумілим для носіїв мови перекладу, залишити промовисті прізвища промовистими в іншій мові шляхом утворення неологізмів. Наприклад, якщо передати ім'я легендарного вікінга з однойменного телесеріалу, героя скандинавського епосу методом транслітерації *Ragnarr Lodbrók* – *Рагнар Лодброк*, слов'янський читач/ глядач відчує складність вимови поєднань приголосних у скандинавських мовах; якщо ж калькувати прізвище героя як *Шкіряні Штани*, стане зрозумілою внутрішня форма антропоніма, але зникне національний колорит. Ця дилема досі не має однозначної відповіді, і перекладачам доводиться обирати, чому надати перевагу. Вірогідно, для кращого розуміння образу іноземному глядачеві добре було б знати значення прізвища героя, але далеко не кожен буде читати історичний коментар. Тож, можливо, перекладачам варто було б використати разом хоча б один раз як прикладку транслітерований і калькований варіанти перекладу в авторських коментарях чи з уст якого-небудь героя. Це допоможе уникнути вибору між шляхами перекладу.

Якщо говорити про такий вид медіа й розваг як кінострічки, то за весь час існування ринку локалізаційних послуг, саме у сферу перекладу кінострічок й анімаційних фільмів увійшли найбільші кошти й були залучені найбільші інвестиції, в тому числі з боку Голівуду. Такі кошти дозволили українському перекладу стрічок вийти на надзвичайно потужний, та чи не найкращий рівень у неангломовних країнах. Запрошення й підготовка професійних акторів дубляжу, активне залучення медіаперсон та інших відомих в Україні людей, вдалі адаптації жартів, над обговоренням і подачею яких працюють цілі команди, – основні складові такого успіху індустрії.

Висновки. Для нашої країни дискурси щодо адаптацій і перекладів – явище далеко не нове. Ще за часів СРСР маємо чималий доробок українських перекладачів (Микола Лукаш та ін.) і тоді ж маємо появу дискурсу й критику на зустрічах і в численних інтерв'ю. З появою мережі Інтернет дискурс на цю тему перетік і туди у вигляді палких вогняних баталій на полях нескінчених форумів, соціальних мереж. Звісно, серед цього дискурсу було чимало й локалізаційних питань, частину з яких ми й навели в цій статі, вони можуть допомогти сформувати вектор розвитку всіх сфер локалізації медіа, паралельно вивівши їх на новий рівень. Саме творчість, локалізація й переклад, а разом з ними й дискурс, що неодмінно виникає

на їхньому фоні, і є найкращими ознаками розвитку мови й любові до неї, тож, допоки буде існувати явище локалізації й перекладу, існуватиме й мовний дискурс, у якому головними учасниками будуть розробники текстових продуктів, споживачі контенту й, звісно ж, перекладачі.

Сучасні перекладачі мають адаптуватися до нескінчених і постійних змін, які відбуваються на глобальному ринку текстового контенту. На думку доктора філологічних наук, професора Зеевальд-Хег: «Translation Professionals will have to adjust their skill set» [3, с. 85], адже «перекладач повинен викликати в іноземного читача ту саму емоційну реакцію і не спотворити зміст повідомлення» [4, с. 13].

Список літератури:

1. CDPR Apologizes for Insensitive Content in Ukrainian Localization of Cyberpunk 2077: Phantom Liberty. *WeGame*. 2023. URL: <https://surl.ln/zuawhe>
2. Korunets I. V. Theory and Practice of Translation (aspect translation): Textbook. Vinnytsia: Nova kniga, 2003. 448 p.
3. Seewald-Heeg, “Multilingual. The Great Gap. Singularity, AI and MT”. Multilingual Media LLC, Sandpoint, ID 83864. – # 212. Volume 36. Issue 02. February 2023. 98 p.
4. Андрущенко І., Шеремета Т. Специфіка перекладу українськомовних військових неологізмів у сучасних англійськомовних медіа: прагматичний і комунікативний аспекти. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Філологічні науки*. 2024. № 22. С. 7–17. DOI <https://doi.org/10.32782/2412-933X/2024-XXII-1>
5. Зарицький М. С. Переклад: створення та редагування: Посібник. К.: Парламентське видавництво, 2004. 120 с.
6. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця: Нова книга, 2004. 576 с.
7. Рибко Н.В. Переклад власних назв. URL: <https://surli.cc/hixrje>
8. Український правопис. К.: Наукова думка, 2019. 392 с. URL: <https://surl.li/sembon>
9. Юрчишин О. Переклад промовистих власних назв та імен: і прибуде з тобою сила. URL: <https://surl.li/kfmjvl>

Chepelyuk N. I., Rohalska-Yakubova I. I., Nazarov A. M. DISCUSSION ISSUES OF TRANSLATION AND LOCALIZATION OF PROPER NAMES

In times of globalization and the need to communicate with representatives of other nations, the issue of translation has arisen with renewed vigor. Although common, well-known foreign proper names have long had common variants in dictionaries of various languages of the world, the problem of translating and adapting onyms from works of the fantasy genre, whose authors invent the names of loci, the names of fairy-tale creatures, etc., has now become relevant. Professional translators of books and video content, as well as amateurs, debate the translation and adaptation of fantastic proper names. Proponents of accurate translation prefer to transcribe onyms, striving for the word to sound as close as possible to the pronunciation in the original language. So sometimes there are contradictions with the rules of Ukrainian spelling, according to which the letter "h" of the Latin alphabet should be transmitted as "z", and the letter "g" – as "r", which does not always correspond to foreign pronunciation, for example, Hobbit, Hogwarts. Supporters of the adaptation path prefer to select an equivalent in the target language; the meaning of this equivalent should correspond to the meaning of the antonym in the original language or evoke in the recipient of the translation the same emotions that the antonym evokes in the listener in the original language. Such an approach requires translators to have in-depth knowledge of onomasiology, etymology, stylistics, and the culture of both languages. It is quite complex and, in addition, often leads to the loss of the national flavor of the donor language. It may contain inappropriate jokes, one-day neologisms, etc., which provokes numerous discussions. Another unresolved aspect is the dilemma of whether it is necessary to follow the author's expressed wishes regarding the translation,

or whether it is more important to simply make the text understandable and the proper names or titles easy to hear. However, all discussions around translation are a positive phenomenon for improving the rules, developing the language, and testify to care and love for it.

Key words: *toponyms, anthroponyms, works of fantasy genre, transcription, transliteration, adaptation.*